

Jesús PRIETO DE PEDRO, *Cultura, culturas y Constitución*, Madrid (Congreso de los Diputados. Centro de Estudios Constitucionales) 1993, 292 pàg., ISBN 84-259-933-3.

El llibre que ressenyem és un dels treballs més importants que, des del meu punt de vista, s'han fet d'anàlisi de la Constitució de 1978. L'autor hi ha utilitzat una perspectiva jurídica enriquida amb una visió humanista i hi ha dut a terme un ambiciós esforç de recerca i de sistematització.

Abans d'entrar en la presentació més detallada del llibre, vull destacar dues qualitats que fan especialment admirable el treball realitzat pel professor Jesús Prieto de Pedro: l'honestedat i la generositat amb què intenta comprendre i interpretar la realitat plural espanyola.

Cultura, culturas y Constitución reproduceix la tesi de doctorat del professor Jesús Prieto de Pedro i va

merèixer el Premi Nicolás Pérez Serrano en la seva edició de 1989.

El prestigiós catedràtic universitari Tomás-Ramón Fernández prologa el llibre amb un text que posa en relleu la riquesa i l'interès del llibre de Jesús Prieto, el qual, segons Tomás-Ramón Fernández, no tan sols examina amb detall «*el papel del Estado en relación a la cultura, sino también la propia dualidad angustiosamente polémica, "nación-nacionalidades"*, que tanto excita la sensibilidad de unos y otros en ese difícil ejercicio cotidiano de la convivencia política» (p. 10).

L'obra de Jesús Prieto s'estructura en cinc capítols i es tanca amb un útil índex d'autors. El primer capítol del llibre, de caràcter introduc-

tori, tracta de la novetat que representa l'aparició del terme cultura en el sentit modern (s. XVIII) i distingeix dues nocions diferents de cultura: la cultura en sentit general (entesa com a conjunt acumulatori de béns i valors de l'esperit creats per l'ésser humà) i la cultura col·lectiva o ètnica (pròpia d'una determinada comunitat). També es refereix l'autor en aquest capítol al recent increment de la presència del mot cultura en els textos constitucionals.

Al segon capítol, Jesús Prieto, a partir del reconeixement de la diversitat cultural (hi ha prop de 3.000 llengües diferents) i de l'escassa coincidència entre estats i cultures (només un 10% dels estats es corresponen a veritables realitats culturals homogènies), planteja les opcions possibles que permet aquesta situació: la desaparició progressiva (o assimilació) de les cultures en el marc del nou estat o bé la configuració d'un estat que assumeixi la seva pluriculturalitat (amb l'adopció un model que reconegui i garanteixi una autonomia cultural). En aquest punt, Prieto es refereix a la reivindicació que fa el nacionalisme de la coincidència entre les fronteres ètniques o culturals i les fronteres polítiques. És una pena que l'autor no citi a l'hora de parlar d'aquest aspecte, encara que es comprèn aquesta mancança si tenim en compte la data d'enllestiment de l'original que ressenyem, l'excel·lent llibre del profes-

sor Eric J. Hobsbawm *Nations and Nationalism since 1780*, la primera edició del qual és de 1990.

Encara dins d'aquest capítol, Jesús Prieto tracta de les experiències en la protecció de les cultures ètniques en el dret internacional (Societat de les Nacions, Nacions Unides, Conveni Europeu de Drets Humans). Tot seguit, Jesús Prieto examina l'oposició entre particularisme i universalisme cultural i defensa la compatibilitat d'aquestes dues nocions. A continuació Jesús Prieto constata la universalització de la cultura i afirma que la tendència a l'homogeneïtzació cultural afavoreix el ressorgiment de les cultures pròpies. En aquest sentit, destaca els principis propugnats per la UNESCO de defensa de la identitat cultural de cada poble i assenyalava que, a més de les cultures que no disposen d'estat propi, les cultures que sí que disposen d'un estat propi també estan amenaçades per les cultures transnacionals.

El tercer capítol del llibre hi ocupa una posició central, perquè és el tercer dels cinc que hi ha, però també per l'extensió que té i per l'interès dels temes que s'hi estudien. L'autor hi fa una anàlisi del tractament de les cultures dins de la Constitució de 1978. Hi distingeix *pluralitat cultural* (com a reconeixement de la realitat plural, per exemple quan parla dels «pobles d'Espanya») de *pluralisme cultural* (entès com un

principi, com un model normatiu). L'autor analitza a continuació el significat de diversos termes. En primer lloc, tracta del mot *poble* (referit a una unitat política, a una unitat cultural o a masses populars). Després es refereix a *nació* i als elements (objectius —llengua,...— i subjectius —consciència,...—) que la configuren. Sobre aquesta qüestió Jesús Prieto assenyalava que «los Estados creados sobre una nación artificial (es decir, a partir de un grupo de población sin base cultural común y sin conciencia de identidad diferenciada) terminan indefectiblemente por entrar en crisis si no son capaces de despertar con el paso del tiempo ese sentimiento alegórico común de integración, una conciencia colectiva» (p. 114). A continuació Jesús Prieto presenta el terme *nacionalitat*, usat a la Constitució de 1978, i en diu: «la nacionalidad no sería ya una nación no realizada políticamente, a la espera de la unidad estatal, sino otra cosa diferente: una comunidad nacional a la que —aun poseyendo de todos los factores objetivos y subjetivos de la nación— su voluntad política no la arrastra ciega y necesariamente a la realización como Estado propio, pues este objetivo puede quedar descartado, o al menos postergado, en la medida en que la organización político-estatal de base plurinacional en la que democráticamente se integra llegue a garantizarle la preservación y el desenvolvimiento de su identidad “nacionalitaria”» (p. 117-118). Tot seguit Jesús

Prieto s'ocupa de la designació constitucional *pobles d'Espanya*, que defineix «como aquellas comunidades humanas que, dentro de la realidad histórico-cultural abarcada por la voz España, aparecen significadas por diversos elementos de identidad cultural pretérita y actual, que se manifiestan como un conjunto de valores culturales afirmados por el transcurso del tiempo (tradiciones), simbólico-comunicativos (lenguas) y organizativos peculiares del funcionamiento de la comunidad (instituciones); así como con vestigios materiales en los que se deposita la memoria de su experiencia cultural anterior (patrimonio cultural)» (p. 128). En el mateix capítol, l'autor examina els termes *poble espanyol* (entès com a comunitat global), *Espanya*, *espanyols* i *espanyol*. Després, Jesús Prieto s'atura a detallar els trets que separen dins del marc constitucional els conceptes *nacionalitat* i *regió*: la més gran intensitat dels factors cultural i històric en la noció constitucional de *nacionalitat*, la intensitat diferent del tràmit d'expressió de l'autoconsciència nacionalitària i regional, la doble naturalesa (paccionada i de llei ordinària) del procediment d'elaboració de l'estatut d'autonomia i els diferents nivells jurídic, organitzacional i competencial de les comunitats autònomes. L'autor dedica tot seguit la seva atenció als conceptes *nació espanyola* i *estat*, i a l'existència d'una *cultura comuna*. S'hi refereix com «una expresión cultural cualitativa

de segundo nivel, que sedimenta el encuentro y el diálogo entre los pueblos de España, en tanto, a través de su libre comunicación cultural, van contribuyendo de esta manera a trabar un fondo cultural de todos, un denominador cultural común» (p. 184). Aquest capítol, l'autor el tanca amb unes observacions sobre altres esglavons supraestatals (per exemple, els països iberoamericans) o inferiors (subcultures de base social o territorial) de la diversitat cultural.

El quart capítol del llibre, el dedica Jesús Prieto a la cultura entesa en sentit general (d'acord amb la distinció feta per l'autor dins del primer capítol) a la Constitució de 1978. Jesús Prieto hi tracta de la responsabilitat dels poders públics a l'hora de facilitar la participació en la vida cultural, i dels drets culturals. Dins de la cultura en sentit general, Jesús Prieto destria, dintre de la perspectiva constitucional, un nucli bàsic (art, literatura, ciència i tècnica), un cercle d'enquadrament institucional (educació, mitjans de comunicació, museus, biblioteques i conservatoris, i recerca) i un cercle de projecció (medi ambient, lleure i turisme). L'autor acaba aquest capítol amb un seguit de consideracions sobre la cultura com a factor de desenvolupament de la personalitat, com a valor d'integració i com a component del que entenem com a qualitat de vida.

L'últim capítol del llibre, l'autor el destina a tractar de l'anomenat

estat de cultura, terme que va començar a ser usat a l'inici del segle XIX a les terres de llengua alemanya i que ha estat recollit també a Espanya pel Tribunal Constitucional. De fet, la Constitució no utilitza l'expressió estat de cultura, sinó que defineix l'estat com a democràtic i social de dret. Jesús Prieto ens diu que «*el Estado de Cultura no niega, pues, la aportación de las cláusulas de Estado democrático, Estado Social y Estado de Derecho, sino que pretende situar en el corazón de ellas el valor de la cultura como radical principio humanizador de la acción del Estado*» (p. 223). Jesús Prieto situa la *llibertat*, el *pluralisme* i el *progrés de la cultura* com a principis de l'estat de cultura.

En relació amb la llibertat de cultura, Jesús Prieto esmenta la llibertat de creació cultural, la llibertat de comunicació cultural i la llibertat d'empresa i institucionalització (d'organització) cultural. També s'ocupa en aquest punt del principi de lliure desenvolupament de la personalitat.

Quant al principi de pluralisme cultural, Jesús Prieto recorda que la diversitat cultural és un fet natural, una tendència espontània dels grups humans, i que la personalitat dels individus es desenvolupa en contextos culturals determinats. Pel que fa a la vertebració del pluralisme cultural, Jesús Prieto assenyala la dualitat competencial en matèria de cultura entre l'Estat i les comunitats autònomes i, respecte a la unitat es-

tatal, diu «*la unidad deja de ser un punto de partida, un prius (el prius es, por el contrario, la pluralidad), y es un proyecto abierto en el que están llamadas a participar voluntaria y democráticamente todas las comunidades culturales de España*» (p. 268). També analitza en aquest capítol el principi de solidaritat, com a lleialtat cultural i com a deure de col·laboració entre l'Estat i les comunitats autònomes.

Finalment, en relació amb el principi de progrés de la cultura, Jesús Prieto assenyalava que els poders públics han de promoure l'accés a la cultura, que el dret a la cultura és un dret fonamental i que els drets humans constitueixen una part i un valor superior de la cultura: «*el Es-*

tado de Cultura, no sólo debe garantizar la libertad de la cultura —de las culturas— y promover su progreso facilitando el acceso a ella, sino que debe favorecer las condiciones para que éste haga más tolerantes (...) a los individuos» (p. 285).

Amb aquesta obra Jesús Prieto fa una aportació d'un gran relleu a la construcció d'un nou model d'estudi i d'interpretació de la realitat plural espanyola. Mereix el nostre elogi més sincer que aquesta contribució s'hagi fet precisament des del centre de l'Estat, on massa sovint s'han mantingut actituds d'incomprensió, recel o intransigència respecte a la pluralitat.

Carles DUARTE

María Laura PARDO, *Derecho y lingüística*, Buenos Aires, Centro Editor de América Latina, 1992, 110 pàg., ISBN 950-25-2054-8.

El llibre *Derecho y lingüística* de María Laura Pardo és una de les aportacions més interessants que s'han fet darrerament a l'estudi del llenguatge jurídic. L'autora ens hi presenta un seguit de reflexions valuoses per a la comprensió dels mecanismes que regeixen la redacció dels textos jurídics. María Laura Pardo parteix en aquest llibre de l'anàlisi d'un conjunt de sentències argentines en matèria social.

A la introducció l'autora ens aclareix el significat amb què usa els ter-

mes *emissió* (= realització completa d'un tema i un rema oracional) i *nexe de valor* (equivalent, si fa no fa, a verb).

A continuació l'autora es refereix de forma succinta a la situació del dret a l'Argentina, a la vinculació del dret argentí a la tradició del dret continental, a la importància del vesant escrit en les comunicacions jurídiques i a aspectes de procediment (com l'existència d'un jutge *preopinant* o *ponent* entre els tres jutges que intervenen en els casos que ar-